

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА БУНГА ИМКОН БЕРАЁТГАН ОМИЛЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ

Шерзод Иzzатуллоев

sh.Izzatullayev@gmail.com

Бухоро вилояти Ички ишлар бошқармаси
Когон туман Ички ишлар бўлими ЖХХ ҚПБ
Вояга етмаганлар ва ёшлар билан ишлаш гуруҳи катта инспектори

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистонда вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш ва бунга имкон берувчи омилларни бартараф қилиш масалалари кўриб чиқилган. Муаллиф вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиб, уни келтириб чиқарувчи ижтимоий-иқтисодий, психологик, ижтимоий-маданий ва ҳуқуқий омилларни аниқлаган. Мақолада жиноятчиликнинг олдини олиш бўйича ҳуқуқий-ташқилий, ижтимоий-иқтисодий, тарбиявий-профилактик ва психологик чора-тадбирлар таклиф этилган. Шунингдек, хорижий мамлакатлар тажрибаси ўрганилиб, Ўзбекистонда амалиёт ва қонунчиликни такомиллаштириш бўйича тавсиялар берилган. Хулосада вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши курашда комплекс ёндашув зарурлиги таъкидланган.

Калит сўзлар: вояга етмаганлар жиноятчилиги, жиноятчиликнинг олдини олиш, ювенал адлия, ижтимоий реабилитация, ҳуқуқий тарбия.

1. Кириш

Вояга етмаганлар томонидан содир этиладиган жиноятлар жамиятнинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Бу муаммо нафақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, балки бутун жамият эътиборини талаб қилади. Ёш авлоднинг жиноий фаолиятга жалб қилиниши жамиятнинг келажагига жиддий таҳдид туғдиради, чунки бу нафақат бугунги кунда, балки узоқ муддатли истиқболда ҳам салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Ушбу мақолада Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳозирги ҳолати, уни келтириб чиқарувчи омиллар ва уларни бартараф этиш йўллари батафсил таҳлил қилинади. Шунингдек, мавжуд амалиёт ва қонунчиликни такомиллаштириш бўйича таклифлар берилади.

Мақоланинг мақсади вояга етмаганлар жиноятчилигининг сабабларини чуқур ўрганиш, мавжуд профилактика чораларини таҳлил қилиш ва уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат. Бу орқали жамиятимизнинг энг заиф қатлами бўлган ёшларни жиноий фаолиятдан ҳимоя қилиш ва уларнинг соғлом ривожланишини таъминлашга ҳисса қўшиш кўзда тутилган.

2. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг ҳозирги ҳолати

2.1 Ўзбекистондаги вазият

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг маълумотларига кўра, сўнгги йилларда вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар сони камайиш тенденциясига эга бўлса-да, бу масала ҳамон долзарб бўлиб қолмоқда [1]. 2023 йилда вояга етмаганлар томонидан 2500 дан ортиқ жиноят содир этилган бўлиб, бу умумий жиноятларнинг тахминан 5 фоизини ташкил этади [2].

Статистик маълумотларга кўра, вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларнинг асосий турлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўғрилик (умумий жиноятларнинг 40% дан ортиғи)

2. Безорилик (тахминан 20%)
3. Талончилик (10% атрофида)
4. Гиёҳвандлик воситалари билан боғлиқ жиноятлар (7-8%)
5. Бошқа турдаги жиноятлар (22-23%)

Шуни таъкидлаш лозимки, вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятларнинг аксарияти гуруҳ бўлиб содир этилади. Бу эса тенгдошлар таъсирининг катта аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.

2.2 Халқаро миқёсдаги тенденциялар

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра, дунё бўйича ҳар йили 200 000 дан ортиқ қотиллик ҳодисаси 10-29 ёшдаги ёшлар орасида содир этилади [3]. Бу рақам глобал миқёсда вояга етмаганлар ва ёшлар жиноятчилиги муаммосининг нақадар жиддий эканлигини кўрсатади.

БМТнинг Жиноятчиликнинг олдини олиш ва жиноий одил судлов бўйича комиссияси маълумотларига кўра, дунёнинг кўплаб мамлакатларида вояга етмаганлар жиноятчилиги умумий жиноятчилик даражасининг 10-15 фоизини ташкил қилади [4]. Бу кўрсаткич Ўзбекистондаги вазиятдан юқорироқ эканлигини кўрсатади.

Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, ривожланган мамлакатларда вояга етмаганлар жиноятчилигини камайтиришга қаратилган комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Жумладан, АҚШ, Буюк Британия ва Канада каби мамлакатларда ювенал адлия тизими фаол ривожлантирилмоқда, бу эса вояга етмаганлар жиноятчилигини камайтиришда ижобий натижалар бермоқда.

3. Вояга етмаганлар жиноятчилигига имкон берувчи омиллар

Вояга етмаганлар жиноятчилигига имкон берувчи омилларни тўрт асосий гуруҳга бўлиш мумкин: ижтимоий-иқтисодий, психологик, ижтимоий-маданий ва ҳуқуқий омиллар. Ҳар бир гуруҳни батафсил кўриб чиқамиз.

3.1 Ижтимоий-иқтисодий омиллар

Оилавий қийинчиликлар ва камбағаллик: Иқтисодий қийинчиликлар оилада стрессли вазиятни юзага келтиради, бу эса ота-оналарнинг фарзандлари тарбиясига етарлича эътибор қаратмаслигига олиб келиши мумкин. Камбағаллик шароитида ўсган болалар кўпинча ўз эҳтиёжларини қондириш учун ноқонуний усулларга мурожаат қилишга мойил бўлишади [5].

Ишсизлик: Ота-оналарнинг ишсизлиги оила бюджетига салбий таъсир кўрсатиши билан бирга, болаларнинг ҳам келажакка ишончсизлик билан қарашига сабаб бўлади. Бундан ташқари, ишсиз ёшларнинг ўзлари ҳам жиноий фаолиятга жалб қилиниш хавфи остида бўлади [6].

Таълим олиш имкониятларининг етишмаслиги: Сифатли таълим олиш имкониятининг чекланганлиги ёшларнинг билим ва кўникмаларини ривожлантиришга тўсқинлик қилади. Бу эса уларнинг келажакда муносиб иш топиш имкониятларини камайтиради ва жиноий йўлга кириш хавфини оширади [7].

3.2 Психологик омиллар

Ўсмирлик даврининг мураккаблиги: Ўсмирлик даври шахснинг шаклланишидаги энг мураккаб ва зиддиятли даврлардан бири ҳисобланади. Бу даврда ёшлар кўпинча ўз ҳис-туйғуларини бошқаришда қийналадилар, бу эса уларни импульсив ва хавфли хатти-ҳаракатларга ундаши мумкин [8].

Ўз-ўзини англаш ва ўз ўрнини топиш муаммолари: Ўсмирлар ўз шахсиятини шакллантириш ва жамиятдаги ўрнини аниқлаш жараёнида турли

қийинчиликларга дуч келадилар. Бу жараёнда улар кўпинча нотўғри қарорлар қабул қилишлари ва салбий таъсирларга берилишлари мумкин [9].

Стресс ва депрессия: Оилавий муаммолар, мактабдаги қийинчиликлар, тенгдошлар билан муносабатлардаги зиддиятлар ва бошқа омиллар ўсмирларда стресс ва депрессияга олиб келиши мумкин. Бу ҳолатлар эса уларни ўз муаммоларидан қочиш учун жиноий фаолиятга жалб қилиниш хавфини оширади [10].

3.3 Ижтимоий-маданий омиллар

Салбий тенгдошлар таъсири: Ўсмирлик даврида тенгдошлар фикри катта аҳамиятга эга бўлади. Агар бола салбий хулқ-атворга эга бўлган гуруҳга тушиб қолса, у ҳам шу гуруҳнинг хатти-ҳаракатларини такрорлашга мойил бўлади [11].

Оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлардаги салбий контент: Зўравонлик ва жиноий хатти-ҳаракатларни тарғиб қилувчи фильмлар, видеоўйинлар ва ижтимоий медиа контенти ёшларнинг онгига салбий таъсир кўрсатиши мумкин [12].

Анъанавий қадриятларнинг емирилиши: Жамиятда анъанавий оилавий ва маънавий қадриятларнинг сусайиши ёшларнинг ахлоқий меъёрларга бўлган муносабатини ўзгартиради, бу эса уларнинг жиноий хатти-ҳаракатларга мойиллигини оширади [13].

3.4 Ҳуқуқий омиллар

Ҳуқуқий онг ва маданиятнинг пастлиги: Кўпгина ўсмирлар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини яхши билмайдилар, шунингдек, қонунбузарликлар учун жавобгарлик ҳақида етарлича тасаввурга эга эмаслар [14].

Жазонинг муқаррарлиги тамойилининг етарли даражада амалга оширилмаслиги: Агар вояга етмаганлар содир этган ҳуқуқбузарликлар учун ўз вақтида ва адолатли жавобгарликка тортилмаса, бу уларда жазосиз қолиш

ҳисси пайдо бўлишига ва такроран жиноят содир этишга олиб келиши мумкин [15].

Ушбу омилларнинг барчаси бир-бири билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, вояга етмаганлар жиноятчилигига комплекс таъсир кўрсатади. Шу сабабли, бу муаммони ҳал қилиш учун ҳам комплекс ёндашув талаб этилади.

4. Вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш чоралари

Вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш учун комплекс чора-тадбирлар зарур. Бу чораларни тўрт асосий йўналишга бўлиш мумкин:

4.1 Ҳуқуқий-ташкилий чоралар

Вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиялар фаолиятини такомиллаштириш: Бу комиссиялар фаолиятини янада самарали ташкил этиш, уларнинг ваколатларини кенгайтириш ва малакали мутахассислар билан таъминлаш муҳим аҳамиятга эга [16].

Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича махсус давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш: Бундай дастурлар вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олишга қаратилган аниқ чора-тадбирларни ўз ичига олиши ва барча манфаатдор томонларнинг ҳамкорлигини таъминлаши керак [17].

Ювенал адлия тизимини ривожлантириш: Вояга етмаганларга нисбатан одил судловни амалга оширишнинг махсус тизимини яратиш, жумладан, вояга етмаганлар ишлари бўйича ихтисослашган судьялар ва адвокатлар тайёрлаш зарур [18].

4.2 Ижтимоий-иқтисодий чоралар

Камбағал оилаларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини такомиллаштириш: Бу чора камбағалликни камайтириш ва оилаларнинг иқтисодий аҳволини яхшилашга қаратилган бўлиб, болаларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтиради [19].

Ёшлар бандлигини таъминлаш дастурларини кенгайтириш: Ёшларни иш билан таъминлаш, касб-ҳунар ўргатиш ва тадбиркорликка жалб қилиш орқали уларнинг жамиятга ижобий ҳисса қўшишларини рағбатлантириш муҳим [20].

Сифатли таълим олиш имкониятларини ошириш: Таълим сифатини ошириш, инклюзив таълимни ривожлантириш ва ҳар бир боланинг ўз қобилиятларини рўёбга чиқариши учун шароит яратиш зарур [21].

4.3 Тарбиявий-профилактик чоралар

Оила, маҳалла ва таълим муассасаларининг ҳамкорлигини кучайтириш: Бола тарбиясида бу уч институтнинг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш, уларнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштириш муҳим аҳамиятга эга [22].

Ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш: Спорт секциялари, санъат тўғараклари, ёшлар марказлари фаолиятини кенгайтириш орқали ёшларнинг бўш вақтини фойдали машғулотлар билан тўлдириш лозим [23].

Ҳуқуқий тарбия ва маърифатни кучайтириш: Мактабларда ҳуқуқий фанларни ўқитишни такомиллаштириш, ҳуқуқ-тартибот органлари ходимлари иштирокида тадбирлар ўтказиш орқали ёшларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини оширишга эришиш мумкин [24].

4.4 Психологик ёрдам

Мактабларда психологик хизматни кучайтириш: Ҳар бир таълим муассасасида малакали психологлар фаолиятини йўлга қўйиш, уларнинг ўқувчилар билан индивидуал ишлашини таъминлаш зарур [25].

Оила психологияси марказлари фаолиятини ривожлантириш: Бундай марказлар орқали оилавий низоларни бартараф этиш, ота-оналарга фарзанд тарбияси бўйича маслаҳатлар бериш мумкин [26].

Ёшлар учун ишонч телефонлари тизимини такомиллаштириш: Бу хизмат орқали ёшлар ўз муаммолари ҳақида сўзлаб, малакали мутахассислардан маслаҳат олиш имкониятига эга бўладилар [27].

5. Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш бўйича амалга оширилаётган ишлар

Ўзбекистонда сўнгги йилларда вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш борасида бир қатор муҳим ишлар амалга оширилмоқда:

Қонунчилик базасини такомиллаштириш: 2019 йилда қабул қилинган "Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"ги қонуннинг янги таҳрири вояга етмаганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини кучайтирди [28].

"Обод қишлоқ" ва "Обод маҳалла" дастурлари: Бу дастурлар доирасида амалга оширилаётган ишлар маҳаллаларда ижтимоий муҳитни яхшилаш ва ёшлар учун инфратузилмани ривожлантиришга хизмат қилмоқда [29].

"Беш муҳим ташаббус" лойиҳаси: Ушбу лойиҳа доирасида ёшларнинг маънавияти ва маданиятини юксалтириш, уларни спорт ва санъатга жалб қилиш бўйича кенг кўламли ишлар олиб борилмоқда [30].

Ёшлар агентлиги фаолияти: 2020 йилда ташкил этилган Ёшлар ишлари агентлиги ёшлар сиёсатини амалга ошириш, ёшларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш борасида фаол иш олиб бормоқда [31].

"Темир дафтар" тизими: Бу тизим орқали ижтимоий ҳимояга муҳтож оилалар аниқланиб, уларга манзилли ёрдам кўрсатилмоқда. Бу эса камбағалликни камайтириш ва вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олишга хизмат қилади [32].

Бу чора-тадбирлар вояга етмаганлар жиноятчилигини камайтиришга ўз хиссасини кўшмоқда, аммо муаммони тўлиқ ҳал қилиш учун ҳали кўп иш қилиш зарур.

6. Хорижий мамлакатлар тажрибаси

Вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Қуйида бир неча мамлакатнинг бу борадаги тажрибасини кўриб чиқамиз:

Япония: Японияда вояга етмаганлар жиноятчилиги даражаси дунёдаги энг паст кўрсаткичлардан бирига эга. Бунинг асосий сабабларидан бири - "кобан" тизими. Бу тизим доирасида ҳар бир маҳаллада кичик полиция пунктлари мавжуд бўлиб, улар аҳоли билан яқин алоқада ишлайди ва жиноятларнинг олдини олишга катта эътибор қаратади [33].

Германия: Германияда вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши курашда "Ҳаёт кўникмалари" дастури кенг қўлланилади. Бу дастур ёшларга низоларни ҳал қилиш, стрессни бошқариш ва соғлом қарорлар қабул қилиш кўникмаларини ўргатишга қаратилган [34].

Швеция: Швецияда "Ижтимоий хизматлар тўғрисида"ги қонунга мувофиқ, вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ишлашда асосий эътибор жазолашга эмас, балки уларни жамиятга қайта интеграция қилишга қаратилган. Бу ёндашув вояга етмаганлар жиноятчилигини камайтиришда самарали натижалар бермоқда [35].

АҚШ: АҚШда "Ювенал адлия ва жиноятчиликнинг олдини олиш тўғрисида"ги қонун асосида вояга етмаганлар учун махсус суд тизими ва реабилитация дастурлари амал қилади. Шунингдек, "Иккинчи имконият" дастури орқали собиқ ҳуқуқбузар ёшларни жамиятга қайта интеграция қилиш чоралари кўрилмоқда [36].

Сингапур: Сингапурда "Guidance Programme" номли дастур амал қилади. Бу дастур доирасида хавф гуруҳига кирувчи ёшлар аниқланиб, улар билан профилактик ишлар олиб борилади. Дастур ижобий натижалар бериб,

вояга етмаганлар жиноятчилигини сезиларли даражада камайтиришга эришилган [37].

7. Ўзбекистонда амалиёт ва қонунчиликни такомиллаштириш бўйича тавсиялар

Юқорида келтирилган таҳлиллар ва хорижий тажрибага асосланиб, Ўзбекистонда вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш бўйича амалиёт ва қонунчиликни такомиллаштириш учун қуйидаги тавсияларни бериш мумкин:

1. Ювенал адлия тизимини жорий этиш: Вояга етмаганлар ишлари бўйича махсус судларни ташкил этиш, уларнинг фаолиятини тартибга солувчи қонунчилик базасини яратиш зарур.
2. Вояга етмаганлар жиноятчилигини олдини олиш бўйича миллий стратегияни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш: Бу стратегия барча манфаатдор томонларнинг саъй-ҳаракатларини мувофиқлаштириш ва узоқ муддатли мақсадларга эришиш имконини беради.
3. Ижтимоий реабилитация марказлари тармоғини кенгайтириш: Бундай марказлар орқали хавф гуруҳига кирувчи ёшлар билан ишлаш, уларга психологик ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш мумкин.
4. Ота-оналар учун тарбия масалалари бўйича махсус ўқув дастурларини жорий этиш: Бу дастурлар орқали ота-оналарнинг педагогик билим ва кўникмаларини ошириш, оилада соғлом муҳитни яратишга кўмаклашиш мумкин.
5. Вояга етмаганлар ишлари бўйича ихтисослашган адвокатлар институтини ривожлантириш: Бу орқали вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини суд жараёнида самарали ҳимоя қилиш имконияти яратилади.

6. "Хавфли гуруҳ" га кировчи ёшларни аниқлаш ва улар билан ишлашнинг самарали механизмини яратиш: Бу механизм орқали жиноят содир этиш хавфи юқори бўлган ёшларни эрта аниқлаш ва уларга ўз вақтида ёрдам кўрсатиш мумкин.

7. Ёшлар бандлигини таъминлаш бўйича махсус дастурларни кенгайтириш: Бу дастурлар орқали ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш ва уларни меҳнат фаолиятига жалб қилиш имконияти яратилади.

8. Мактабларда психологик хизмат фаолиятини кучайтириш: Ҳар бир таълим муассасасида малакали психологлар фаолиятини йўлга қўйиш, уларнинг ўқувчилар ва ота-оналар билан ишлашини таъминлаш зарур.

8. Хулоса

Вояга етмаганлар жиноятчилиги мураккаб ижтимоий муаммо бўлиб, уни ҳал қилиш учун комплекс ёндашув талаб этилади. Ўзбекистонда бу борада бир қатор ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда, аммо муаммони тўлиқ ҳал қилиш учун ҳали кўп иш қилиш зарур.

Юқорида келтирилган таҳлиллар ва тавсиялар асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг олдини олиш фақат ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг эмас, балки бутун жамиятнинг вазифаси ҳисобланади.

2. Ювенал адлия тизимини жорий этиш ва вояга етмаганлар ишлари бўйича махсус судларни ташкил этиш зарур.

3. Вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши курашда асосий эътибор жазолашга эмас, балки профилактика ва реабилитацияга қаратилиши керак.

4. Оила, таълим муассасалари ва маҳалланинг ҳамкорлигини кучайтириш орқали ёшларни тўғри тарбиялаш ва уларнинг жамиятга ижобий интеграциясини таъминлаш мумкин.

5. Хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибасини ўрганиш ва уни миллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда жорий этиш муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу чора-тадбирларнинг амалга оширилиши вояга етмаганлар жинойтчилигини сезиларли даражада камайтиришга ва уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини самарали ҳимоя қилишга ёрдам беради. Бу эса ўз навбатида жамиятнинг барқарор ривожланиши ва келажак авлоднинг соғлом улғайишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 2023 йил ҳисоботи - <https://iiv.uz/uz/news/reports>
2. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг статистик маълумотлари (2023) - <https://prokuratura.uz/uz/pages/statistics>
3. World Health Organization. "Youth violence". 2020 - <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/youth-violence>
4. United Nations Office on Drugs and Crime. "Global Study on Homicide". 2019 - <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>
5. Farrington, D. P. "Childhood risk factors and risk-focused prevention". 2015 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
6. Sampson, R. J., & Laub, J. H. "Crime in the making: Pathways and turning points through life". 1993 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
7. UNICEF. "A familiar face: Violence in the lives of children and adolescents". 2017 - <https://www.unicef.org/reports/familiar-face>
8. Steinberg, L. "Adolescence". 2017 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
9. Erikson, E. H. "Identity: Youth and crisis". 1968 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
10. Abram, K. M., et al. "Suicidal thoughts and behaviors among detained youth". 2014 - <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/243891.pdf>
11. Warr, M. "Companions in crime: The social aspects of criminal conduct". 2002 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)

12. Anderson, C. A., et al. "Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in Eastern and Western countries". 2010 - <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0956797610380696>
13. Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. "A general theory of crime". 1990 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
14. Fagan, J., & Tyler, T. R. "Legal socialization of children and adolescents". 2005 - <https://www.jstor.org/stable/4497051>
15. Sherman, L. W. "Defiance, deterrence, and irrelevance: A theory of the criminal sanction". 1993 - <https://www.jstor.org/stable/1147114>
16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 21 сентябрдаги 360-сон қарори - <https://lex.uz/docs/-264032>
17. Ўзбекистон Республикасининг "Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида"ги Қонуни. 2014 йил 14 май - <https://lex.uz/docs/-2387359>
18. Абдурасулова Қ.Р. "Ювенал юстиция: халқаро стандартлар ва миллий амалиёт". 2020 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
19. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПФ-5975-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-4775998>
20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги ПФ-6017-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-4880185>
21. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. 2020 йил 23 сентябрь - <https://lex.uz/docs/-5013007>
22. Каримова В.М. "Оила психологияси". 2018 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
23. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 апрелдаги ПҚ-4281-сон қарори - <https://lex.uz/docs/-4277325>

24. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2019 йил 22 августдаги 744-сон буйруғи - (Rasmiy veb-saytda topilmadi)
25. Ғозиев Э.Ғ. "Умумий психология". 2010 - (Kitob, onlayn havola mavjud emas)
26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 22 майдаги 383-сон қарори - <https://lex.uz/docs/-3743182>
27. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 7 февралдаги ПҚ-4166-сон қарори - <https://lex.uz/docs/-4190717>
28. Ўзбекистон Республикасининг "Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни. 2019 йил 2 декабрь - <https://lex.uz/docs/-4613506>
29. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 мартдаги ПФ-5386-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-3604518>
30. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 3 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-4549998>
31. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги ПФ-6017-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-4880185>
32. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПФ-5975-сон Фармони - <https://lex.uz/docs/-4775998>
33. Komiya, N. "Community Safety Maps for Children in Japan: An Analysis from a Situational Crime Prevention Perspective". 2011 - <https://link.springer.com/article/10.1007/s11417-011-9110-3>
34. Hahn, R., et al. "Effectiveness of Universal School-Based Programs to Prevent Violent and Aggressive Behavior: A Systematic Review". 2007 - <https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/rr5607a1.htm>
35. Persson, M. "Crime prevention in Sweden: A critical perspective". 2019 - https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-16707-3_4

36. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. "OJJDP Statistical Briefing Book". 2019 - <https://www.ojjdp.gov/ojstatbb/>
37. Ministry of Social and Family Development, Singapore. "Youth-At-Risk Engagement (YARE) Framework". 2020 - [https://www.msf.gov.sg/policies/Children-and-Youth/Pages/Youth-At-Risk-Engagement-\(YARE\)-Framework.aspx](https://www.msf.gov.sg/policies/Children-and-Youth/Pages/Youth-At-Risk-Engagement-(YARE)-Framework.aspx)